

СУФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ВІННИЧЧИНИ

У статті висвітлено особливості деривації ойконімів Східного Поділля. Проаналізовано словотвірну структуру назв населених пунктів названого регіону, утворених суфіксальним способом, а також простежено продуктивність їх творення. З'ясовано семантику твірних основ ойконімів Вінниччини.

Ключові слова: ойконім, деривація, суфікс, словотвірна структура, твірна основа.

Любовь Дикая. СУФФИКСАЛЬНЫЙ СПОСОБ ОБРАЗОВАНИЯ НАЗВАНИЙ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ ВИННИЧЧИНЫ

В статье освещены особенности деривации ойконимов Восточного Подолья. Проанализирована словообразовательная структура названий населенных пунктов названного региона, образованных суффиксальным способом, а также прослежена производительность их образования. Определена семантика образовательных основ ойконимов Винницкой области.

Ключевые слова: ойконим, деривация, суффикс, словообразовательная структура, образующая основа.

Lyubov Dyka. SUFFIXAL METHOD OF CREATION OF THE NAMES OF SUBURBAN SETTLEMENTS IN VINNYTSYA REGION

The peculiarities of oykonims derivation in Eastern Podillia have been highlighted in the article. The derivational structure of human settlements names in the region formed by way of suffixal has been analyzed and the productivity of their creation has been traced. The semantic of generating bases of oykonims in Vinnytsya region has been elucidated

Keywords: oykonim, derivation, suffix, derivational structure, generating base.

Одним із найактуальніших питань сучасної ономастики є питання творення власних назв. Загалом в ономастиці можна виділити два основні словотвірні типи власних назв – морфологічний і лексико-семантичний, які поділяються на ряд видів та підвидів. Так, морфологічний спосіб творення має такі різновиди: афіксальний, безафіксний, складання, конверсія. [9, с. 357-358]. Лексико-семантичний спосіб творення онімів включає до свого складу власне семантизацію, плюралізацію і акцентуацію, а також синтаксичний тип [9, с. 373].

Аналізуючи деривацію власних назв поселень, варто враховувати той факт, що структурне оформлення окремих словотвірних моделей ойконімів відбулося до того, як вони стали ойконімами (такі назви є первинними або назвами поселень доойконімного рівня деривації), інші ж назви поселень виникли на базі відповідних твірних основ за допомогою спеціальних ойконімотвірних формантів (вторинні або назви поселень ойконімного рівня деривації) [2, с. 12].

Мета нашого дослідження – проаналізувати суфіксальний спосіб творення власних назв населених пунктів Східного Поділля.

Питанням дериваційної структури ойконімів як у слов'янській, так і в українській ономастиці свого часу приділено чимало уваги. Зокрема, способи творення назв населених пунктів України висвітлено у працях таких вітчизняних учених, як: Д. Бучко, О. Купчинський, В. Котович, М. Мриглод, Я. Пура, Л. Радьо, М. Торчинський, І. Царалунга та ін.

Ойконімія Східного Поділля (Вінницької області) відзначається різноманітністю структурно-словотвірних моделей як за походженням, так і за продуктивністю. Серед способів творення власних назв населених пунктів досліджуваного регіону одним з найпоширеніших є

суфіксальний. Для структурно-словотвірного та семантичного аналізу ми обрали назви поселень на ***-jь** (***-je**, ***-ja**), **-их-а**, **-щин-а**, **-к-а**, демінутиви на **-чик** (**-ик**).

1. Ойконіми з посесивним суфіксом **-*jь** (**-*j-а**, **-*j-е**) належать до найдавніших слов'янських типів назв місцевостей, що виражають належність географічного об'єкта певній особі.

Серед науковців існують різні погляди на походження та продуктивність форманта **-*jь**. Відомий український ономаст О. Купчинський зазначив, що початком формування назв на **-*jь** є праіндоевропейська доба, творення і розвиток назв на **-*jь** сягає часів Київської Русі, а перші приклади назв аналізованого типу на українських землях відомі з візантійських та латинських джерел VI-VII ст. [6, с. 218].

Д. Бучко, дослідивши продуктивність і локалізацію різних моделей ойконімів України, зазначав, що ойконіми України на **-*jь** творилися від давньослов'янських (давньоукраїнських) композитних і відкомполітичних імен [4, с. 71]. Як і більшість ономастів, Д. Бучко пояснює низьку продуктивність ойконімів з формантом **-*jь** після XIII ст. заміною їх утвореннями з присвійними суфіксами **-ов** (>**ів**), **-ин**.

Оскільки в основах найдавніших поселень України на **-*jь** засвідчені особові імена власників чи засновників (ними були вожді, родоначальники родів або племен) [1, с. 188], то, безумовно, топоніми з суфіксом **-*jь** (**-*j-е**, **-*j-а**) виражали приналежність.

На території Вінниччини нами виявлено 56 ойконімів аналізованої моделі: *Брацлав* [Груш., с. 29] < ОН *Брацлав* «*Брацлавъ дворъ*», **Брацлав* < *Брат(и)славъ*, пор. *Брат(и)миръ*, *Братолобъ* [Мор., с. 26]; *Буша* [Сел.РУ 1850-1861, с. 402] < ОН **Бушь* «*дворъ Буша*», ОН **Бушь*, *Бушекъ*, *Бушко* [Мор., с. 31] < *Будиславъ*, *Будимиръ* [Мор., с. 29]; *Гнівань* [АТП 1947, с. 34] < ОН **Гневанъ* «*Гневанъ дворъ*»; ОН **Гневанъ* – відкомполітичне утворення, що виникло шляхом усічення імені-композита *Гневомиръ* [Мор., с. 59] і суф. **-ан**; *Роля* [АТП 1947, с. 42] < ОН **Роль* «*дворище Роля*». ОН **Роль*, пор. *Ролко*, *Роле*, *Ролекъ* або ж від апел. *ролля*, пор. пол. *rola*, «*зоране поле, земля*» [ЕСУМ V, с. 95]; *Івча* [Гульдм., с. 176] < ОН *Івко* «*Івча осада*», ОН *Івко* – похідне суфіксальне утворення із суф. **-к-о** від ОН *Іов* [Тр., с. 154] та ін. Як бачимо, у твірних основах таких ойконімів засвідчені імена-композити, відкомполітичні імена, слов'янські автохтонні відапелятивні імена, християнські особові імена.

2. Ойконіми з посесивним суфіксом **-их-а** – одна з відносно нових спільнослов'янських словотвірно-структурних моделей. Перші фіксації українських ойконімів на **-иха**, зауважує Д. Бучко, з'явилися в «Описах Лівобережної України кін. XVIII – поч. XIX ст.», а назви такого типу вперше фіксуються писемними пам'ятками XVI ст. [3, с. 43]. Основне значення топонімів із суфіксом **-иха** – вказівка на дружину названої особи [3, с. 42]. Відповідно, твірними основами таких назв поселень є антропоніми.

На Вінниччині топоніми аналізованої моделі становлять 0,2%, їх зафіксовано лише 4 одиниці: *Дзвониха*, *Кайдачиха*, *Сидориха*, *Яструбиха*. На нашу думку, всі названі деривати виражають належність, на що вказує особове ім'я в основі: *Дзвониха* [Гульдм., с. 168] < від слов'янської ОН **Звонъ*, пор. *Звониха* [Туп., с. 159]; *Кайдачиха* [Гульдм., с. 197] < слов'янської ОН **Кайдачъ*, пор. *Кайдашь* [Туп., с. 171]; *Сидориха* [АТП 1947, с. 39] < ОН *Сидір*; *Яструбиха* [АТП 1947, с. 12] < ОН *Ястребъ* [Туп., с. 459].

3. Ойконіми з посесивним суфіксом **-щин-а** також є новою і водночас малопродуктивною словотвірною моделлю. Вивченню топонімів названого типу присвячена стаття Т. Поляруш «Словотвірчі моделі на **-щин(а)** в різних топонімічних класах» [8, с. 19]. Дослідниця зазначає, ойконіми на **-щина** творилися як від антропонімів (прізвищ, прізвиськ, особових імен), так і від апелятивів – загальних назв людей [8, с. 19-20].

Дослідниця історії української мови Л. Масенко зазначає, що назви на **-щина** (**-щизна**), **-івщина** (**-івщизна**) мають посесивне значення, а в окремих випадках і топографічне. У староукраїнський період (XIV-XV ст.) до таких назв, як вказує автор, належать найменування земельних володінь, утворених від імен і прізвищ їх власників. Пізніше, у XVI-XVIII ст. суфікс **-щин-а** починає вживатися і для творення назв населених пунктів [7, с. 647].

На території Східного Поділля нами виявлено лише 6 ойконімів досліджуваної моделі, що існували протягом XIV-XX ст. (що становить 0,2% від усіх назв поселень вказаного регіону): *Ганицина* [Свед., с. 21] < ОН *Ганський*; *Заливанщина* [Свед., с. 28] < ОН **Заливанський*, пор. *Заливський* [СП, с. 149]; *Майорщина* [АТП 1947, с. 40] < ОН *Майорський* [СП, с. 221]; *Хмелівщина* [АТП 1947, с. 43] < ОН *Хмелівський* [СП, с. 370] та ін.

4. Демінутиви на **-чик (-ик)**. На території Східного Поділля назви населених пунктів на **-чик** представлено мінімальною кількістю – їх всього 4 (0,2% від усіх ойконімів досліджуваного регіону).

Ойконіми Вінниччини із суфіксом **-чик** здебільшого мають демінутивне значення, а вказаний формант надає найменуванню відтінку пестливості. Варто звернути увагу на те, що демінутивні утворення на **-чик** мотивуються як уже відомими ойконімами, так і антропонімами: *Станіславчик* [Арх.ЮЗР 3/П, с. 315-317] < ОН *Станіславко* < *Станіслав* + суф. **-ик** зі значенням «малий *Станіслав*»; усього 1 ойконім; *Лучинчик* [Гульдм., с. 270] < НП *Лучинець* + суф. **-ик** із значенням «малий *Лучинець*»; *Тростянчик* [Гульдм., с. 481] < НП *Тростянець* + суф. **-ик** із значенням «малий *Тростянець*»; пор. ще *Тростянчик* (Черн.).

5. Ойконіми з суфіксом **-к-а**. Творення назв населених пунктів за допомогою суфікса **-к**, а також його варіантів **-к-а**, **-ок (-ек)**, **-ик** бере початок у староукраїнський період (XIV-XV ст.) [7, с. 634]. Більшість як вітчизняних, так і сучасних українських дослідників топонімії кваліфікують названий формант як демінутивний. Свого часу Л. Л. Гумецька вказала на втрату суфіксами **-к-а/-к-и**, а також **-окъ (<*ькъ)** первісного демінутивного значення. У переважній більшості назв місцевостей, пише автор, формант **-к-а** виступає як топонімний [5, с. 52, 54]. Д. Бучко назви поселень із суфіксом **-к** у запропонованій у 2000 році класифікації ойконімів України відносить до відтопонімних суфіксальних дериватів [2, с. 12].

Назви поселень Східного Поділля з суфіксом **-к (-к-а, -ок)** репрезентуються 65 одиницями. На нашу думку, всі вони є демінутивними утвореннями:

1) відтопонімні ойконіми: *Барок* [Гульдм., с. 41], пор. м. *Бар*; *Бахтинок* [Гульдм., с. 23], пор. с. *Бахтин*; *Кунка* [Крип., с. 134], пор. с. *Куна*; *Літинка* [Отам., с. 245], пор. смт *Літин* та ін.; усього 10 одиниць.

2) відантропонімні утворення: *Станіславка* [Гульдм., с. 443] < ОН *Станіславко* < *Станіславъ*, пор. ще *Станіславка* (Тул.); *Губник* [Гульдм., с. 115] < ОН *Губа* [Туп., с. 121], *Губка* [Туп., с. 122] < *Губимиръ*, *Губиславъ* [Мор., с. 66]; *Людавка* [БН, с. 169] < ОН **Людавко* < *Людевитъ*, *Людемысль* [Мор., с. 115]; *Бискупка* [Гульдм., с. 33] < ОН **Бискуп*; *Вернянка* [АТП 1947, с. 38] < ОН **Вернянь*, пор. *Вернюк* [ССУП I, с. 142]; *Гунька* [Арх.ЮЗР 5/П, с. 190] < ОН *Гунь* + суф. **-к-а** (*Гунько*) < ОН *Сергій*; *Філотка* [АТП 1947, с. 25] < ОН *Філотко* < *Філимон* та ін.; усього 55 назв поселень.

3) відапелятивні демінутивні утворення: *Брідок* [Гульдм., с. 46] < апел. *брід*; *Вовчок* [Гульдм., с. 73] < апел. *вовк*; *Калинка* [АТП 1947, с. 40] < апел. *калина*; *Трубочка*, с-ще (Гайс.), згад. з 1947 р.: *Трубочка* [АТП 1947, с. 32] < апел. *трубка* < *труба* та ін.; усього 15 ойконімів.

Проаналізувавши творення назв поселень Вінниччини, можна сказати, що суфіксальний спосіб є досить продуктивним. Найбільш поширеною серед проаналізованих структурно-словотвірних моделей на досліджуваній території є утворення на **-*їь (-*ї-а, -*ї-е)** та ойконіми із суфіксом **-к-а**. Малопродуктивними словотвірними моделями є назви поселень на **-их-а, -щин-а, -к-а**, демінутиви на **-чик (-ик)**.

Перспективною подальших розвідок стане детальний аналіз інших способів творення назв населених пунктів Східного Поділля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Архаїчний тип ойконімів на *-їь на території Карпат і Прикарпаття / Д. Г. Бучко // Наукові записки ТДПУ: Мовознавство. – Вип. 1. – Тернопіль, 2002. – С. 188-200.
2. Бучко Д. Г. Класифікація ойконімів України (Словотвірно-мотиваційний аспект) / Д. Г. Бучко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2000. – Вип. 37. – С. 10-13.

3. Бучко Д. Г. Ойконіми України на -иха/-їха / Д. Г. Бучко // Традиційне і нове у вивченні власних імен: тези доповідей міжнародної ономастичної конференції (13-16 жовтня). – Донецьк – Горлівка – Святогірськ, 2005. – С. 41-44.
4. Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття / Д. Г. Бучко. – Львів: Світ, 1990. – 142 с.
5. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст. / Л. Л. Гумецька. – К.: В-во АН УРСР, 1958. – 298 с.
6. Купчинський О. А. Статистика та географія двочлених відприсвійних географічних назв України на -*їь / О. А. Купчинський // Історичні джерела та їх використання. – 1969. – Вип. 2. – С. 217-236.
7. Масенко Л. Т. Розвиток топонімічної лексики / Л. Т. Масенко // Історія української мови. Лексика і фразеологія. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 620-659.
8. Поляруш Т. І. Словотворчі моделі на –щин(а) в різних топонімічних класах / Т. І. Поляруш // Традиційне і нове у вивченні власних імен: тези доповідей міжнародної ономастичної конференції (13-16 жовтня). – Донецьк – Горлівка – Святогірськ, 2005. – С. 16-23.
9. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: [монографія] / М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 548 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- Арх.ЮЗР** – Архив Юго-Западной России, изд. Временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. К., 1859-1914.
 Ч. 3, Т. III: Акты о гайдамаках (1700-1768). – 1876. – 780 с.
 Ч. 5, Т. II: Переписи еврейского населения въ юго-западномъ краевъ 1765-1791 гг.- 1890. – 724 с.
- АТП 1947** – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ (на 1-е вересня 1946 р.). – К.: Вид-во політичної літератури, 1947. – 1064 с.
- БН** – Петренко О. С. Брацлавське намісництво (90-ті роки XVIII ст.) / О. С. Петренко. – Вінниця, 2001. – 328 с.
- Груш.** – Грушевский М. С. Барское староство, исторические очерки: XV-XVIII вв. / М. С. Грушевский. – К, 1894. – 470 с.
- Гульдм.** – Гульдман В. К. Населённые места Подольской губернии / В. К. Гульдман. – К.-Под., 1893. – 636 с.
- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови: у 7-ми т. / [гол. ред. О. С. Мельничук]. – К.: Наук. думка, 1982-1989.
- Крип.** – Крип'якевич І. Адміністративний поділ України (1648-1654 рр.) / І. Крип'якевич // Історичні джерела та їх використання. – Львів, 1966. – Вип. I. – С. 123-149.
- Мор.** – Морошкин М. Я. Славянский именовслов или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке / М. Я. Морошкин. – СПб., 1867. – 213 с.
- Отам.** – Отамановський В. Д. Вінниця в XIV-XVII ст.: Історичне дослідження / В. Д. Отамановський. – Вінниця: Континент-прим., 1993. – 463 с.
- Свед.** – Сведения о населении Подольской губернии в 1906 г. – К.-Под., 1907. – 88 с.
- Сел.РУ 1850-1861 рр.** – Селянський рух на Україні (1850-1861 рр.) / [зб. документів і матеріалів]. – К.: Наук. думка, 1988. – 448 с.
- СП** – Словник прізвищ: практичний словозмінно-орфографічний (на матеріалі Чернівеччини) / [укладачі: Бабич Н. Д., Колесник Н. С., Лук'янюк К. М. (гол. ред.) та ін.]. – Чернівці: Букрек, 2002. – 424 с.
- ССУП** – Редько Ю. К. Словник сучасних українських прізвищ: у 2-х т. / Ю. К. Редько. – Львів, 2007. – Т. 1: А – М. – 720 с.
- Тр.** – Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк; [за ред. Железняк І. М.] – К.: Довіра, 2005. – 510 с.
- Туп.** – Тупиков Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имён / Н. М. Тупиков // Записки Отделения русской и славянской археологии Русского археологического общества. – СПб., 1903. – Т. 6. – С. 58-913.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2014 р.